

Voorwoord

Als kind was me duidelijk dat een leven zonder liefde niet de moeite waard was. Ik wou dat ik kon zeggen dat ik tot dit besef kwam door de liefde in mijn leven. Maar het was de afwezigheid van liefde die me ervan doordrong hoeveel liefde ertoe doet. Ik was mijn vaders eerste dochter. Vanaf mijn geboorte behandelden mijn verzorgers me met liefdevolle vriendelijkheid; ze koesterden me en gaven me het gevoel dat ik gewenst was op deze aarde en thuis. Tot op de dag van vandaag weet ik niet wanneer het gevoel verdween dat er van me gehouden werd. Ik weet alleen dat ik op een dag niet langer geliefd was. De mensen die aanvankelijk veel van me hielden keerden zich van me af. Dat ik hun erkenning en achting moest missen brak mijn hart en bezorgde me zo'n diep gevoel van verslagenheid dat ik erdoor verlamd werd.

Ik werd overweldigd door verdriet en treurnis. Ik wist niet wat ik verkeerd had gedaan. En niets wat ik probeerde maakte het goed. Geen enkele andere connectie nam de pijn van die eerste verlating weg, die eerste verbanning uit het liefdesparadijs. Jarenlang leefde ik mijn leven op stand-by, gevangen in het verleden, niet in staat de toekomst te betreden. Zoals ieder kind dat pijn had wilde ik de tijd terugdraaien en weer in dat paradijs zijn, die tijd van herinnerde verrukking waarin ik me geliefd voelde, waarin ik me thuis voelde.

We kunnen nooit meer terug. Dat weet ik nu. We kunnen vooruit. We kunnen de liefde vinden waarnaar ons hart ver-

langt, maar pas wanneer we het verdriet loslaten over de liefde die we lang geleden verloren hebben, toen we nog klein waren en geen stem hadden om de verlangens van ons hart te uiten. Achteraf begrijp ik dat ik al die levensjaren dat ik dacht dat ik naar liefde zocht eigenlijk probeerde terug te keren naar dat eerste thuis, de verrukking van de eerste liefde weer te voelen. Ik was nog niet werkelijk klaar om lief te hebben of bemind te worden in het heden. Ik rouwde nog steeds – ik klampte me vast aan het gebroken hart van mijn meisjesjaren, aan de connecties die verbroken waren. Toen die rouw ophield was ik weer in staat om lief te hebben.

Ik ontwaakte uit mijn trance en stelde stomverbaasd vast dat de wereld waarin ik leefde, de wereld van het hier en nu, niet langer een wereld was die openstond voor liefde. En overall om me heen hoorde ik mensen bevestigen dat liefde-loosheid de norm was geworden. Het feit dat ons land zich afkeert van de liefde voel ik even intens als het wegvallen van de liefde in mijn jeugd. Als we onszelf op die manier afsluiten, riskeren we zo'n totale geestelijke wildernis te betreden dat we nooit meer de weg terug zullen vinden. Ik schrijf over liefde om op het gevaar van deze ontwikkeling te wijzen, en om op te roepen tot een terugkeer naar de liefde. Verlossen en herstellen we de liefde, dan geeft ze ons de belofte van het eeuwige leven terug. Als we liefhebben, kunnen we ons hart laten spreken.

Inleiding

GENADE: AANGERAAKT DOOR DE LIEFDE

Het is mogelijk om rechtstreeks met ons hart te spreken. Bijna alle oude culturen weten dit. We kunnen met ons hart praten alsof het een goede vriend is. In het moderne leven hebben we het zo druk met onze dagelijkse aangelegenheden en gedachten dat we de essentiële kunst zijn verleerd de tijd te nemen voor een gesprek met ons hart.

— JACK KORNFELD

Aan mijn keukenmuur hangen vier kiekjes van graffitikunst die ik op een bouwterrein zag toen ik jaren geleden naar de Yale-universiteit liep om les te geven. De boodschap – DE ZOEKTOCHT NAAR LIEFDE GAAT DOOR, HOE GERING DE KANSEN OOK ZIJN – was in felle kleuren geschilderd. In die tijd, toen ik net weg was bij mijn partner na een relatie van bijna vijftien jaar, werd ik vaak gegrepen door zo'n groot verdriet dat een immense zee van pijn mijn hart en ziel leek te overspoelen. Het gevoel onder water te worden getrokken, te verdrinken, was zo overweldigend dat ik voortdurend op zoek was naar ankers om het hoofd boven water te houden, om me veilig terug te brengen naar de kust. De geschreven boodschap op de muren, met daarbij een kinderlijke tekening van een stel ondefinieerbare dieren, gaf me altijd een goed gevoel. Telkens als ik de plek passeerde, putte ik hoop uit de over het hele blok uitgespreide bevestiging dat liefde mogelijk is.

Deze kunst, die was gesigneerd met de naam van een lokale kunstenaar, raakte mijn hart. En toen ik de tekst las wist ik zeker dat de kunstenaar een crisis in zijn leven doormaakte en al met een verlies te maken had gekregen, of een mogelijk verlies in het vooruitzicht had. In mijn hoofd voerde ik denkbeeldige gesprekken met hem over de betekenis van liefde. Ik vertelde dat zijn speelse graffitikunst me inspireerde en me hielp om mijn geloof in de liefde terug te vinden. Dat zijn

statement, waarin de belofte school van een liefde die wachtte tot ze gevonden werd, een liefde waarop ik nog steeds kon hopen, me uit de afgrond tilde waarin ik terecht was gekomen. Ik werd destijds gekweld door een zwaar, wanhopig verdriet om mijn breuk met een partner met wie ik jarenlang samen was geweest, maar meer nog was mijn wanhoop geworteld in de angst dat de liefde niet bestond, onvindbaar was. En zelfs als ze ergens rondwaarde, zou ik haar in mijn leven misschien nooit kennen. Het was moeilijk geworden om in de belofte van liefde te blijven geloven omdat overal waar ik keek de betovering van de macht of de terreur van de angst de wil om lief te hebben overschaduwde.

Toen ik op een dag naar mijn werk liep, me verheugend op de dagelijkse meditatie over de liefde die de graffitikunst opriep, stelde ik tot mijn verbijstering vast dat het bouwbedrijf de afbeelding had overgeschilderd met witte verf, die zo licht was dat je er nog vaag de sporen van de oorspronkelijke teksten doorheen zag. Het was pijnlijk dat ik niet meer verwelkomd werd door wat inmiddels een rituele bevestiging was geworden van de genade van liefde, en ik vertelde iedereen over deze teleurstelling. Uiteindelijk stelde iemand me op de hoogte van het gerucht dat de muur gewit was omdat de woorden naar mensen met hiv verwezen en de kunstenaar homoseksueel zou kunnen zijn. Misschien. Maar het is net zo goed mogelijk dat de mannen die de verf op de muur spetterden zich bedreigd voelden omdat iemand in het openbaar bekende naar liefde te verlangen – zo intens dat het niet alleen kon worden uitgesproken, maar ook bewust werd opgezocht.

Na veel zoeken vond ik de kunstenaar en sprak persoonlijk met hem over de betekenis van liefde. We hadden het erover hoe kunst in de openbare ruimte een middel kan zijn om inspirerende gedachten te delen. En we benoemden allebei dat

we het verdrietig en schandig vonden dat het bouwbedrijf zo harteloos een krachtige boodschap over de liefde had verdoezeld. Als aandenken aan de graffitikunst op het bouwterrein gaf hij me een paar kiekjes. Sinds onze ontmoeting heb ik die foto's op elke plek waar ik woon boven mijn aanrecht gehangen. Elke keer als ik water drink of een bord uit de kast pak, sta ik even stil voor dat aandenken aan ons verlangen naar liefde – aan onze zoektocht ernaar – zelfs als we geen hoop hebben dat ze echt te vinden is.

Er zijn momenteel niet veel publieke discussies over de liefde in onze cultuur. Je kunt hooguit vaststellen dat de populaire cultuur een plek is waar over ons verlangen naar liefde wordt gesproken. We wenden ons tot films, muziek, tijdschriften en boeken om dat verlangen tot uitdrukking te horen komen. Maar wat we daar vinden is niet de inspirerende dialoog van de jaren zestig en zeventig, die ons op het hart drukte: 'all you need is love'. Het populairst zijn tegenwoordig boodschappen die de zinloosheid van de liefde uitdragen, de irrelevantie ervan. Een duidelijk voorbeeld van deze culturele verschuiving was een enorm populair liedje van Tina Turner met een titel die ronduit verklaarde: 'What's Love Got to Do with It'. Ik was bedroefd en ontzet toen ik een bekende vrouwelijke rapper interviewde, minstens twintig jaar jonger dan ikzelf, en ze op een vraag over liefde met bijtend sarcasme antwoordde: 'Liefde, wat is dat? Ik heb nooit liefde gehad in mijn leven.'

De huidige jongerencultuur is cynisch over liefde. En dat cynisme komt voort uit het diepgevoelde idee dat liefde niet bestaat. Harold Kushner verwoordt die zorg in *When all You've Ever Wanted Isn't Enough. The Search for a Life That Matters*: 'Ik ben bang dat we een generatie jonge mensen opvoeden die bang zijn om lief te hebben, bang om zich volle-

dig aan een ander te geven, omdat ze gezien hebben hoeveel pijn het doet wanneer je de gok waagt om lief te hebben en het niet werkt. Ik ben bang dat ze zullen opgroeien op zoek naar risicoloze intimiteit, naar plezier dat geen echte emotionele investering vereist. Ze zullen zo bang zijn voor de pijn van een teleurstelling dat ze de kansen op liefde en vreugde aan zich voorbij laten gaan.' Jongeren zijn cynisch over liefde. En uiteindelijk is cynisme het grote masker van het teleurgestelde en verraden hart.

Als ik door het land reis om lezingen te geven over de strijd tegen racisme en seksisme en daarbij spreek over de rol die liefde heeft in de verschillende bewegingen voor sociale rechtvaardigheid, ergert het publiek zich daaraan, vooral de jonge luisteraars. Het is echt zo: alle grote bewegingen voor sociale rechtvaardigheid in onze samenleving hebben sterk de nadruk gelegd op een ethiek van liefde. Toch aarzelen jonge luisteraars om het idee van liefde als transformatiekracht te omarmen. In hun ogen is liefde voor naïevelingen, slapjannussen, hopeloze romantici. Diezelfde houding zie je terug bij de volwassenen tot wie ze zich met hun vragen wenden. Als vertegenwoordiger van een gedesillusioneerde generatie stelt Elizabeth Wurtzel in *Bitch. In Praise of Difficult Women*: 'Niemand van ons wordt beter in liefhebben; we worden er banger voor. We hebben sowieso de vereiste vaardigheden niet meegekregen, en de keuzes die we maken hebben alleen maar ons gevoel versterkt dat het hopeloos en nutteloos is.' Haar woorden komen overeen met wat ik een oudere generatie hoor zeggen over liefde.

Toen ik met mensen van mijn generatie over liefde sprak, merkte ik dat het onderwerp iedereen nerveus of bang maakte, vooral als ik vertelde dat ik voor mijn gevoel niet genoeg liefde ontving. Meerdere keren dat ik het met vrienden over liefde had, kreeg ik te horen dat ik eens moest overwegen om

in therapie te gaan. Ik voelde dat een paar het gewoon beu waren dat ik het onderwerp ter sprake bracht en dachten dat als ik naar een therapeut ging, zij ervan af zouden zijn. Maar vooral waren mensen er bang voor wat een onderzoek naar de betekenis van liefde in ons leven zou kunnen onthullen.

Zodra een alleenstaande vrouwelijke veertigplusser het onderwerp liefde ter sprake brengt, word steeds weer vanuit seksistisch denken verondersteld dat ze 'snakt' naar een man. Niemand neemt aan dat ze gewoon een vurige intellectuele belangstelling heeft voor het onderwerp. Niemand denkt dat ze bezig is met een gedegen filosofische studie om de metafysische betekenis van liefde in het dagelijks leven te ontrafelen. Nee, ze wordt gewoon gezien als een vrouw op weg naar *fatal attraction*.

Teleurgesteld en ontroostbaar als ik was, begon ik dieper na te denken over de betekenis van liefde in onze cultuur. Mijn verlangen naar liefde beroofde me niet van mijn objectiviteit of verstand, het spoorde me juist aan om meer na te denken, over liefde in gesprek te gaan en populaire en serieuzere boeken erover te bestuderen. Toen ik me verdiepte in de wetenschappelijke literatuur over het onderwerp, verbaasde het me dat veruit de meeste 'bejubelde' boeken, de boeken die als naslagwerk worden gebruikt en zelfs de populaire zelfhulpboeken, door mannen zijn geschreven. Mijn hele leven heb ik gedacht dat liefde toch echt een onderwerp is waar vrouwen intensiever en krachtiger over nadenken dan wie op deze planeet ook. Dat geloof ik nog steeds, hoewel het visionair vrouwelijk denken erover nog steeds niet zo serieus wordt genomen als de gedachten en geschriften van mannen. Mannen theoretiseren over liefde, maar vrouwen beoefenen vaker de kunst van het liefhebben. De meeste mannen hebben het gevoel dat ze in hun leven liefde ontvangen en weten dus hoe het is om bemind te worden; vrouwen lijken daaren-